

Guldmageren paa Borreby

Af overlærer N. P. Larsen, Slagelse.

„Der ligger ved Storebælt en gammel gaard med tykke røde mure; jeg kender hver sten, jeg saa den før, da den sad i Marsk Stigs borg paa næsset; den maatte ned; stenen kom op igen og blev en ny mur, en ny gaard, det var Borreby gaard, som den staar endnu. — Jeg har set og kendt de højadelige mænd og fruier, de vekslende slægter, som boede derinde, og nu fortæller jeg om *Valdemar Daa og hans døtre*“. —

Saaledes lader H. C. Andersen vinden fortælle, mens den fra Storebælt suser ind over Stignæs. I Andersens eventyr er digt og historie vævet sammen; jeg skal prøve paa at fremdrage, hvad der rent historisk kan berettes om den ulykkelige guldmager paa Borreby og hans familie. —

Man mener, at Borreby oprindelig har været navnet paa en by, der laa ved en borg, som efter sagnet var anlagt af en høvding ved navn Stig, efter hvem hele halvøen har faaet navn. Der er intet historisk grundlag for, som H. C. Andersen gør, at knytte Marsk Stigs navn til dette sted. — Det middelalderlige Borreby tilhørte Roskilde bispestol og blev sammen med andet kirkegods ved reformationen inddraget under kronen, og det var kongens lensmand og kansler, Johan Friis, der byggede det nuværende Borreby. Johan Friis døde barnløs, og Borreby gik over til hans brodersøn, Chr. Friis, og fra dennes søster, Dorte Friis, der var gift med

Oluf Daa til Ravnstrup, gik gaard og gods til dette ægtepars søn, rigsadmiral Claus Daa, hvis tre sønner, Jørgen, Oluf og Valdemar, alle efterhaanden blev ejere af Borreby, de to sidste i forening. Rigsadmiralen døde 1641, og af hans mange og store godser arvede Jørgen, der gengang kun var 17 aar gammel, Borreby, men det blev den ældre broder Oluf, der var ejer af Holmegaard, som kom til at styre gaard og gods, saa længe som Jørgen var umyndig og under hans langvarige ophold i udlandet. —

Jørgen Daa druknede paa en rejse over Lillebælt 1652, og derefter samledes de efterlevende søskende til „søskendskifte“ paa Borreby, og der blev de til sidst enige om, at herregaarden med dens marker, skove og bøndergods skulde deles ligeligt mellem de to brødre Oluf og Valdemar. Oluf, der var enkemand, skulde have den mindre hovedbygning til beboelse og Valdemar selve slottet. Valdemar Daa var født 1616 i Trondhjem, hvor faderen dengang var lensmand. Om hans barndom og tidligste ungdom vides intet. 1640 blev han optaget blandt Christian den Fjerdes hofjunkere. Ved hans forældres, Claus Daas og Ingeborg Parsbjergs, død i 1641 kom han pludselig i besiddelse af to jyske herregaarde, Bonderup og Hessel. I 1644 fik Valdemar Daa kongelig bestalling som løjtnant ved ritmester Mogens Arenfeldts kompagni af den jyske rostjeneste, og halvandet aar senere ægtede han den syttenaarige Else Kruse, datter af Jørgen Kruse til Hjermsløvgaard i Vendsyssel. Efter det omtalte skifte efter hans broder Jørgen bosatte han sig med sin familie paa Borreby, og dermed begynder et helt nyt afsnit af hans liv. Det er Skelskørs historiker P. Edvardsen Friis, der siger om Valdemar Daa, at han „fordestillerede trende

herregaarde og blev en fattig mand, ej alene ved sit Skibs-Byggerie, men ved sit alchymistiske Væsen, da han saa længe gjorde Guld, til Gaard og Gods i en forgyldt Røg gik op igennem hans Skorsten“. —

Hvor han har lært guldmageriet, og, hvornaar han begyndte sine alchymistiske forsøg paa Borreby, er ikke helt klart, men det er givet, at tanken om at gøre guld og studiet af de alchymistiske forfatteres skrifter efterhaanden optog og besatte ham helt. Mens Valdemar Daa var hofjunker i København, har han utvivlsomt stiftet bekendtskab med tyskeren Kaspar Herbach, der var en slags tusindkunstner, og som særlig paa grund af sine alchymistiske „destillationer“ havde kongens interesse og bevaagenhed. Mange herremænd paa den tid forsøgte sig efter hoffets eksempel som guldmagere i haab om ad den vej at kunne forbedre deres ofte ret miserable økonomi. Valdemar Daa blev udnævnt til ritmester og deltog i krigen mod Karl Gustav, men om hans forhold under krigen er der kun ubetydelige efterretninger. Den almindelige forarmelse i tiden efter krigen ramte ogsaa adelen, og paa Borreby havde der forhen været ført stort og fornemt hus med megen og kostbar selskabelighed; noget saadant var der ikke raad til mere, men det ser ud til, at Valdemar Daa har haft meget svært ved at aflægge sine kostbare vaner. — H. C. Andersen lader vinden fortælle: „Her var liv og gæstereren, her kom fornemme gæster fra nær og fjern. Musikken klang, bægrene klang, jeg kunde ikke døve dem over. Her var hovmod med brask og bram. Herskab var der, men ikke Vor Herre“. —

I det sjællandske landsarkiv findes et manuskript, gengivet i Danske Samlinger V, hvori der berettes om forholdene

paa Borreby paa Valdemar Daas tid, bl. a. om, hvordan meget kostbare arkivalier er gaaet tabt. Den ukendte forfatter fortæller, at der i hans barndomstid stod tre store jernkister i brevkammeret, hvoraf de to var helt fulde af brevskaber, deriblandt „Christian Quarti egenhændig skrevne ordre til rigsadmiral Claus Daa udi søslaget med de hamburger“. Men da nøglen altid sad i døren til brevkammeret, „tog enhver deraf at svøbe udi og bruge som maculatur, og til sidst lod ridefogden Peter Rosenmeier kisterne slaa i stykker og forbruge jernet af dem, og nogle sagde, at han deraf lod gøre heste-beslag“. Da det kneb med at skaffe penge til at vedligeholde den store selskabelighed paa Borreby, begyndte Valdemar Daa at hugge løs i de store skove, som hørte til gaarden. Det nævnte manuskript siger, at han var den, „som for alvor lagde haand paa skoven til Borreby og var aarsag til, at det bedste blev borte deraf“. Valdemar Daa vilde som saa mange andre herremænd, der havde skove i nærheden af stranden, bygge et orlogsskib til kongen, et stort og stolt skib skulde det være „med 3nde fordeck“. Arbejdet blev sat i gang, og da det var fuldført efter planen, stod et smukt krigsskib færdigt paa beddingen. Saa kom en af kongens søofficerer til Borreby for at se skibet og forhandle om prisen. Men først skulde officeren se gaardens herligheder, og inde i hestestalden stod et par pragtfulde sorte hingste, som han havde svært ved at faa øjnene og senere tankerne fra. Han lod herremanden forstaa, at han kun vilde anbefale kongen at købe skibet, hvis han fik de to hingste for sin gode vilje. Det vilde Valdemar Daa ikke høre tale om, og derfor var det sikkert, at officeren fandt saa mange fejl ved skibet, at han ikke kunde anbefale købet. „Havde

Ridder Daa spændt hestene for skibet, var det nok blevet kørt ind i kongens orlogshavn“, hedder det i en samtidig beretning. — Senere skal skibet være blevet solgt „til en udenrigsk stad for en ganske ringe summa“. — Dette uheldige skibsbyggeri forbedrede naturligvis ikke den uheldige herremands i forvejen daarlige økonomi. Hans svigerfader, Jørgen Kruse, havde i de strenge aar efter krigen mistet næsten alt, hvad han ejede; han levede sine sidste dage paa Borreby, hvor han døde og blev begravet i Magleby kirke 1666. Aaret efter døde hans datter, Valdemar Daas hustru, der blev bisat ved siden af faderen. Sorger, bekymringer og stadig tiltagende fattigdom præger fra nu af livet paa Borreby, og guldmageriet, som Valdemar Daa nu vier alle sine kræfter, kunde naturligvis kun bringe ham skuffelser. Det, der i første række bidrog til at ruinere ham og andre guldmagere, var den mystiske kunsts evne til helt at bemægtige sig sine udøvers interesse og arbejdsevne, saa deres daglige gerning blev for sømt — som skildret af Holberg i „Det arabiske pulver“. Men dertil kom, at guldmageriet i sig selv var en temmelig dyr fornøjelse. — „Stofferne“, der nævnes, er ikke de samme i alle alkymistiske skrifter; men i de fleste tilfælde er det kviksølv og forskellige kostbare metallegeringer, der gives anvisning paa, til fremstilling af den rette „tinktur“ eller „de vises sten“, der saa igen skulde kunne forvandle uædle metaller til guld.

Det før omtalte Borreby-manuskript fortæller, at han „blev formedelst sin Alchymie, da han laborerede derpaa i mange aar, saa forarmet, at han levede paa det sidste med sine 3nde pigebørn ret kummerlig paa Borreby, at han i min tid om vinteren laa i sengen hele uger, ikke af sygdom, men

af mangel at faa sin ildebrand bragt til gaarden og blot for at holde sine chymiske flasker i tempereret varme“. De alkymistiske forfattere, som Valdemar Daa har studeret, og som gav anvisning paa stoffernes blanding og „modning“, krævede temmelig lang tid og frem for alt ensartet varme, hvis man skulde gøre sig haab om et gunstigt resultat. Den sidste betingelse opfyldte mange guldmagere ved at have kolben med præparatet hos sig i sengen om natten eller ved at gaa med den paa den bare krop om dagen. De fleste recepter paa den rette „tinktur“ nævner en række farveforandringer, som skulde kunne iagttages under processens forløb. Der fortælles, at Valdemar Daa engang troede, at han nu stod ved maalet for alle sine anstrengelser. „Han mente sig at blive en adeptus efter de rette signa, han synes at have observeret dertil“. —

Disse „signa“ har sikkert været visse ændringer i tinkturens farve. Men „som han da med stor glæde besaa sit glas og vendte det i hænderne, faldt det fra ham paa gulvet og sloges i stykker, og han mistede derved sit store haab, samlede dog sin materie i et frisk glas og begyndte paa ny, hvilket altid blev forgæves“.

Imidlertid taarner de økonomiske vanskeligheder sig stadig højere op. Han gjorde saa et forsøg med at forpagte sin ejendom ud, fik ogsaa en dygtig forpagter, Frederik Kofoed, der gjorde sit bedste for at bringe godset paa fode igen, men gælden var for stor, og kreditorerne begyndte at gøre „indførsel“ i flere af Borrebys bøndergaarde. Begge hans jyske herregaarde var overtaget af kreditorerne. Hans broder Olufs part af godset var det ikke gaaet bedre med; størstedelen deraf var i fremmed eje, da han døde nogle aar før den ende-

lige katastrofe kom over Valdemar Daa. Denne havde, da det begyndte at knibe med pengene, laant 2000 rdl. af den holstenske greve Kristoffer Rantzow. Grev Rantzow var død, og Valdemar Daas nabo, Ove Rammel paa Basnæs, havde købt obligationen. Beløbet var med renter og omkostninger i 1680 blevet til 4000 rdl., og Ove Rammel forlangte udlæg for dette beløb. Den 29. januar 1681 indfandt pant-haveren sig paa Borreby sammen med rettens folk. Der blev gjort udlæg i alle de værdier, der ikke i forvejen var behæftede. Alle bygningerne var — siger Borreby-manuskriptet — saa brøstfældige, „at ingen sig nogen af dennem kan betiene uden tilforn største bekostning derpaa at anvende“.

Da fogedforretningen var til ende, ejede Valdemar Daa og hans tre døtre, der havde boet hos ham og delt hans bitre fattigdom med ham de sidste aar, kun hvad de gik og stod i. — Borrebys nye herre, Ove Rammel, tilbød den ulykkelige guldmager, at han kunde blive boende paa sin gamle gaard og faa sit ophold der, men det vilde Valdemar Daa ikke tage imod. Med sine tre døtre, den 30-aarige Ide, den 20-aarige Johanne Katrine og den 18-aarige Lisbeth Dorte, forlod han Borreby „med en kiep i haanden og sine alchymiske glas i barmen“. —

Paa Smidstrup mark ved Skelskør laa et lille ubeboet hus, som Valdemar Daa lejede til sig selv og sine døtre. Mens han levede her under kummerlige forhold vaagnede i ham en længsel efter den egn i Jylland, hvor han havde tilbragt nogle af sine bedste ungdomsaar som løjtnant og som herremand paa Bonderup, og han drog derover sammen med sine hjemmeværende døtre. Men hans skæbne derovre er ukendt; man ved kun, at han døde i aaret 1691, 75 aar gammel, og

blev begravet i Viborg Domkirke, hvor man endnu kan finde hans kiste.

I sit ægteskab med Else Kruse havde Valdemar Daa ialt 13 børn, hvoraf de flestes skæbne er ukendt. Mest bekendt blev sønnen Gregers Daa, der i Borreby-manuskriptet nævnes som „en renommeret, kion og mandhaftig general eller krigsmand udi Jylland“. Da faderen mistede Borreby, var han løjtnant, avancerede senere til oberstløjtnant og blev sendt til Ungarn med et dragonregiment, der i kejserens tjeneste skulde sættes ind mod tyrkerne. 1703 købte han Hald af enken efter en af brødrene de Lima, kendt fra Blichers novelle „Jøderne paa Hald“. Gregers Daa faldt i slaget ved Gadebusch 1712, og med ham uddøde slægten Daa paa mandssiden.

Foruden de allerede nævnte kilder er benyttet:

A. Fjelstrup: Guldmagere i Danmark.
